

JACHT, WILDSTAND EN BOSBOUW IN DE 17e EEUW

[156.7]

door

A. Hallema

Dank zij het verdelingsverdrag tussen de drie Prinsen van Oranje van 27 juni 1609, ingevolge waarvan ook in de huidige provincie Noordbrabant de prinselijke domeinen uit de nalatenschap van Prins Willem I konden worden verdeeld onder diens drie zoons, Filips Willem, Maurits en Frederik Hendrik, kon eerstgenoemde eindelijk als heer van Breda en de Baronie worden ingehuldigd. Het had wel lang geduurd voor het zover was. Immers, reeds bij zijn eerste terugkeer uit Spanje in 1596, waar hij ongeveer dertig jaar lang de gevangene van koning Filips II was geweest, had hij de Staten van de Noordelijke Nederlanden verzocht hem in zijn rechten als oudste zoon van de Vader des Vaderlands te erkennen. Toen de politieke toestand destijds de inwilliging van dit billijk verzoek nog verhinderde, moest hij geduld oefenen. Doch in juni 1606 herhaalde hij het en de beschikking van de Staten Generaal liet niet lang op zich wachten. In naam kreeg hij door tussenkomst van de Franse koning Hendrik IV op 1 juli 1606 zijn bezittingen Breda, Steenberg en Oosterhout terug.

Maar ook toen waren de omstandigheden nog van dien aard, dat de Prins van Oranje het feitelijke bestuur over zijn erfgoederen slechts zou mogen aanvaarden „behoudelijk, dat de bewarenisse ende versekeringe” van bedoelde steden, heerlijkheden, vestingen en kastelen, zolang de oorlog nog duurde, —het Twaalfjarig bestand als periode van wapenstilstand was in zicht —, zouden blijven onder de oppermacht van Staten-Generaal, Raad van State en gewestelijke bestuurders. De staat van oorlog tussen de Republiek en Spanje eiste dit voorbehoud. Hij bleef dus nog enkele jaren „zetbaas” op eigen terrein.

Toen echter in april 1609 met het sluiten van het Bestand die staat van oolog voorlopig was beëindigd, werden daarmee de laatste obstakels verwijderd om Filips Willem in het ongestoord genot te stellen van zijn rechtmatig aandeel in het prinselijk erfdeel. Hem werden nu in Brabant in volle eigendom toegewezen de vesting Breda en de Baronie van Breda, de vesting en het land van Steenberg met het daaraan grenzende en in de jaren 1605 en 1606 namens hem ingedijkte Prinsenland, waarop het dorp Dinteloord was gesticht¹⁾. Dank zij vooral het optreden van de landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt, die reeds toen nauw bevriend was met de Prins, kon deze zich met zijn gemalin Eleonore Charlotte van Bourbon, dochter van de Prins van Condé, in juli 1609 als heer van Breda en de Baronie laten inhuldigen.

Tot een van zijn eerste verordeningen, die hij in deze kwaliteit heeft doen uitvaardigen, behoort de ordonnantie op de jacht, gedateerd 5 augustus

¹⁾ Verg. over de geschiedenis van die inpoldering en het aandeel van *Filips Willem* daarin, mijn boek: „Geschiedenis van de gemeente Dinteloord en Prinsenland in de zeventende eeuw”, Breda, 1955 (Uitgave: Gemeente Dinteloord) hoofdstuk I.

tus 1609 te Breda en aldaar vanaf de pui van het stadhuis afgelezen 9 augustus 1609.

Het is bekend, dat zo goed als alle Prinsen van Oranje grote liefhebbers waren van de jacht en dit aan hun domein verbonden heerlijk recht streng handhaafden ter bescherming van de wildstand en tot weerling van de wildstoperij, maar tevens om de belangen van de landbouwende bevolking in dit gebied zoveel mogelijk te dienen door het instellen van een jachtverbod gedurende de periode telken jare van 1 maart tot 1 oktober. Dan moest er ongehinderd gezaaid, gemaaid en geoogst kunnen worden.

Prins Maurits liet zich in 1620 buiten de vestingwallen in de Grote Warande een speelhuis bouwen, bestemd tot jacht- en lusthuis, dat men door de Kasteelpoort vanuit de stad kon bereiken. Het was een achtkantig, van steen opgetrokken jachtverblijf op een heuveltje, gedekt door een koepel met torentje en omringd door een sterrebosje, rustte van binnen op acht pilaren en telde drie verdiepingen. Tot 1824 bleef het eigendom van de Domeinen, in welk jaar het als gevolg van de toentertijd heersende slopingswoede werd afgebroken. Wat verder van Breda verwijderd, op het gebied van de heerlijkheid Princenhage, stond ook een jachthuis van de Prinsen van Oranje. Het was het latere kasteeltje de „Drie Schouwen”, ook wel „Vinkenburg” genoemd, waar het vorstelijk jachtgezelschap placht uit te rusten van de vermoeienissen van de jacht in het onder Princenhage gelegen „Liesbosch”, terwijl toen ook een deel van het „Mastbosch” tot het grondgebied van de heerlijkheid Princenhage behoorde en onder de naam „Haagsche Bosch” aldaar een welkom jachtterrein was.

Behalve deze beide bouwkundige scheppingen in de buurt van Breda, ten behoeve van de jacht, een nog groter gebied bestrijkende dan thans de houtvesterij „Breda”, groot ruim 4500 ha²), zijn, inzonderheid voor de rechtshistorie, van belang de opvolgende ordonnanties of reglementen op de jacht in dit gebied, waarvan die van Filips Willem de eerste en oudste is. In handschrift komt deze voor in de acten magistraal van Breda³). Naderhand is een 18e eeuwse copie, in de toenmalige spellingen allesbehalve vlekkeloos, afgedrukt in een eveneens zeldzame bundel, zonder titel, jaar en plaats van uitgave⁴). Deze bundel stukken, in hoofdzaak bestaande uit de achtereenvolgens uitgevaardigde jachtordonnanties van de Prinsen van Oranje in hun kwaliteit van Heren van Breda en de Baronie, heeft moeten dienen in een proces tegen Adriaan Haaks, wonende te Roosendaal, „ter saake van gesustineert excès in de Jacht”, gevoerd in 1771. Het bewijs van schuld nu moest mede worden geleverd aan de hand der achtereenvolgens uitgevaardigde te Breda en in de Baroniedorpen afgekondigde ordonnanties op de jacht. Dit zijn de volgende, met inbegrip van enkele interdicties ter aanvulling van de ordonnanties; a) 5 augustus 1609 door Filips Willem; b) 14 juli 1620 door Maurits; c) 28 juli 1648 door Willem II; d) 12 maart 1669, 27 februari 1674, 12 september 1679, 5 augustus 1680, 31 juli 1684, 18 augustus 1686 en 8 augustus

²) Vgl. P. M. Tutein Nolthenius, „De Houtvesterij „Breda” en hare houtvoorraad gedurende de oorlogsjaren 1940—1945” of „Hoe het was — en hoe het is!” met kaart, z. p. en j., blz. 5 vlg. ³) Gemeentearchief Breda, Inventaris *Hingman*, nr. II (G), 1603—1611, fol. 187vo—191ro. ⁴) Een exemplaar berust in de bibliotheek van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant te 's-Hertogenbosch. Daaraan is de titel gegeven van „Verzameling van stukken betreffende het jachtrecht in de baronie van Breda” (1771) fol. gemerkt 33A 15.

tus 1687 door Willem III; e) 9 november 1716, 18 augustus 1739 en 31 augustus 1751 namens of door Willem IV.

De tekst van de oudste ordonnantie, waarvan de jongere ordonnanties bedoeld onder b-e, uitbreidende of bekortingen zijn en dus naar inhoud en strekking daarop teruggaande en corresponderende, volgt nu hier naar de handschriftelijke tekst met opgave van misstellingen en weglatingen in de gedrukte tekst in voetnoten.

„Ordonnancie op de Jacht“

Philips Willem, bij der gratien Godts Prince van Oraengien, Grave van Nassau etc. Ridder vander orden vanden gulden Vliese enz., Baenderheere van Breda, Diest, Steenberg en z., aen Onse lieve ende getrouwe den drossart, Rentmeester Schoutethen, Wethouderen ende Vorsteren onser Stadt ende slants van Breda, mitsgaders allen den genen, die dese raecken oft aengaende mochte, Saluyt.

Alsoo wij tzedert onsen aencomste binnen dese onser stede ende lande van Breda bevinden groote onregeltheden, mishandelinghe⁵⁾ ende tmisbruyck, datter soo lanx soo meer ten platten lande geploghen⁶⁾ wort int stuck vande Jacht, Vluchte ende der gantsche wilt baene⁷⁾ ende weyt(s)cheyt⁸⁾: niet alleen aen troot ende swart groff wilt⁹⁾, maer insunderheyt oick int onbehoorlyck jagen, vangen, schieten, stricken, stropen ende bedremmen¹⁰⁾ van hasen, connijnen, phesanten, berckhonders¹¹⁾ ende allerley ander cleyn wilt ende gevogelt. Ende dat daer toe gepractiseert ende gebruykt worden menigerley nieuwe middelen, listen, lagen ende ongeoirloffde vonden ende manieren van doene, streckende alleenlyck tot eygene baetgericheyt ende strijdende tegens alle edel betamelyck ende aerdich¹²⁾ weywerck¹³⁾ ende onder andere voornemelyck huylensdaechs bij tgebruyck der lighthonden ende Tiracen¹⁴⁾ oft loopende sleypnetten, altzelve meest geschiedende bijden genen, die noch bij geboorte noch bij particulier privilege ofte gunste gequalificeert oft bevuecht¹⁵⁾ en sijn de Jachte ende wilt baene te hanteren, contrarie den mennichfuldigen placcaten, ordonnantien ende Bevelen dien aengaende voer tijden gedaen ende vuytgegeven ende insonderheyt tot groote vercortinge ende cleynachtige van onse hooge heerlyckheyt¹⁶⁾, gerechticheyt ende preëminentie, om waer tegens te versiene ende alle wijder verlopen te voer commen met beteringe der voorgaende.

⁵⁾ Verkeerde gewoonten, onregelmatigheden. ⁶⁾ Gepleegd. ⁷⁾ De jongere betekenis van wildbaan voor afgepaald jachtveld, „afgeperkt gedeelte gronds, voor het jagen bestemd“, is beperkter dan hier wordt bedoeld: het totale jachtveld in de bossen van de Baronie en daarbuiten. ⁸⁾ Gedrukte tekst: „Weyerheit“, foutief; de betekenis is jachtgebied, waar het weidespel, de jacht, naar de regels van de jacht, „weidichlike“ werd bedreven, vgl. Verdam, Mnl. Wdb. op die woorden. ⁹⁾ Herten, evers enz. ¹⁰⁾ Benauwen, in een hoek drijven, kwellen, nog overgebleven in het frequentatief bedremmelen; Wdb. Ned. Taal, dl. II, kolom 218. ¹¹⁾ Berkhoenders, meest korhoen genaamd. ¹²⁾ Overeenkomstig de natuur; vgl. Verdam, Mnl. Wdb. i.v. erdich. ¹³⁾ Jachtvermaak. ¹⁴⁾ Jachthonden. ¹⁵⁾ Gedrukte tekst: „gerecht“, bevoegd, gerechtigd. ¹⁶⁾ Vgl. over regale der jacht in Brabant in de landsheerlijke tijd Dr. J. P. W. A. Smit, Het Brabantse jachtrecht vóór de regering van Karel den Stouten, Amsterdam, 1911, blz. 120 vlg., 144 vlg., 162 vlg.; Bijlagen, blz. 78 vlg.; over „de saken van de Jacht of vrye ende independente Wharande van de Baronie van Breda voor Filips Willem, inz. in de 16e eeuw, 33 A15 (Verz. Plakk.) Bibl. Prov. Gen. voor K. en W. Den Bosch, hier vóór aangehaald, blz. 13 vlg.

Soo eest, dat Wij naer volcommene Informatie vander saecke bij delib-
 eratie ende advies van Onsen lieven ende getrouwen, den luyden van
 Onsen Rade ende Rekeningen de voors placcaten ende bevelen stadt-
 houdende, geordonneert ende gestatueert hebben, ordonneren ende sta-
 tueren midts desen de poincten ende articulen hier nae volgende, die Wij
 verstaen ende willen allomme binnen de voors, onse stadt ende lande
 van Breda scherpeelijck bij eenen yegelycken, hij zij edel oft onedel, oor-
 lochsman¹⁷⁾ oft andere, van wat qualiteyt ende conditie hij mochte¹⁸⁾
 wezen, onderhouden te worden op de boeten ende penen, daer inne be-
 grepen, Te bekeeren ende verdeelen, deen derdendeel tot Onsen proffyt,
 dander voordien officier, dexecusie doende ende tresterende derdendeel
 voerden aenbrenger.

1. Eerst dat niemant wie hij zij, binnen oft¹⁹⁾ buyten Onsen²⁰⁾ lande
 van Breda gezeten²¹⁾ en sal moghen onderstaen binnen de palen
 vanden zelve lande te voluteren, jagen oft vliegen, noch de wilt bane
 ende weycheyt²²⁾ te frequenteren, anders dan ten bequamen tyde
 ende saisoene [ende namentlyck niet als de zade liggende oft te velde
 is staende]²³⁾, te wete vande iersten dach der maent van Meerte
 totten iersten der oostmaent elck tsiaers, op pene van vijff goude Rea-
 len ende de verbeurte vanden honden, vogelen, getouwen ende ge-
 reetschap, waarmede zij tvelt gebruyckt ende gesocht²⁴⁾ sullen heb-
 ben ende daerenboven op te moeten richten de schade, die de goede
 luyden in hun coren oft gewas aengedaen mocht wezen.
2. Item dat bij ongeoirloffden tyden ende saisoene niemant en sal ver-
 mogen eenige Jachthonden int velt te leyden buyten cople oft
 leysse²⁵⁾ op pene ende verbeurte als boven.
3. Ende²⁶⁾ dat de gene die bij geoirloffden saisoene de wiltbaene be-
 gieren te gebruycken, gehouden zullen wesen, dat te doene met ey-
 gene honden ende vogelen, sonder gespan²⁷⁾ te mogen maecken noch
 te jaegen oft vliegen²⁸⁾ met geleende oft geraepte²⁹⁾ honden oft vo-
 gelen, opde pene ende verbeurte als boven.
4. Maer en sullen geene huysluyden noch hunne dienstbode³⁰⁾, schaepp-
 herders ende diegelycke vermogen, al eest bij geoorloffden tyde,
 eenige soeckende honden noch winden tot hoede ende bewaringe van
 hunne beesten³¹⁾ ende schapen met hen te velde³²⁾ leyden, al wae-
 ren die oick geseelt³³⁾ ende gebonden, noch oick andere honden,
 doggen, rekels ende diegelycke op eenich wilt hissen³⁴⁾, doen oft
 laten loopen, ten waere op den wolff oft om ander tegenwoordich
 peryckel van hunne beesten oft persoonen te verhoeden, op pene en-
 de verbeurte als voor.

17) In militaire dienst 18) Gedrukte tekst „soude mogen” 19) Als voren: „ende” 20) Als
 voren: „den”. 21) Als voren: dit woord ontbreekt. 22) Jachtgebied. 23) [] ontbreekt in
 gedrukte tekst. 24) Als voren: „besocht”. 25) Koppelriem, leiband. 26) Gedrukte tekst:
 „Item”. 27) In vereniging, samen met anderen. 28) Met jachtvogels jagen. 29) Gestolen.
 30) Dienstboden, voor dienstbaren personeel. 31) Vee, inz. rundvee. 32) Gedrukte tekst:
 te. 33) Vastgekoppeld aan een leidsel. 34) Aanhitsen.

5. Item en zal niemant yemants honden moghen ontleyden³⁵⁾ oft ontvreemden³⁶⁾, veel min daer mede jagen bij dage oft bij nachte op pene van dry gouden Realen.
6. Insunderheyt en sal niemant van wat qualiteyt hij zij, onderstaen te jagen, veel min te schieten op groff wilt, root oft swert, noch oock eenige edel vogels als valcken, tercelen³⁷⁾, sperwarts³⁸⁾, havicken, blaten³⁹⁾ ende diergelijcken in sheeren boschen oft elders inden lande van Breda op te vangen ofte rooven, op de verbeurte van vijfentwintich goude Realen.
7. Item en sal oick nyemant wie hij zij, hem vervoorderen met eenighe lighonden ende tiracen⁴⁰⁾ oft loopende sleypnetten, sacken, buydels, twaren sijne eygene oft ontleende, int velt te gaen, op pene van thien goude Realen voor deerste ende dobbele boete voirde tweede ende meer Reysen, mette verbeurte vande lichhonden ende tiracen ende reparatie⁴¹⁾ vande schade, die eyment in sijn coren ofte vruchten mocht hebben geleden, soo dickwijls sulcx bevonden zal worden, tzij datmen daarmede patrijzen oft ander wilt gesloten ende overtogen⁴²⁾ sal hebben ende gepoocht te vangene oft niet.
8. Item dat niemant en sal mogen int velt buytens weechs gaen op hasen, conijnen, patrijzen, phesanten, berckhoenders, swanen, reygers, eyntvogels⁴³⁾ oft eenigerley wilt-gedierte oft gevogelt om t'zelve in eeniger manieren te schieten, te vangen, becruypen oft te becomen t'waer met lange oft corte roers⁴⁴⁾, met rontloot⁴⁵⁾, scherp hagel oft draglen⁴⁶⁾, geladen oft niet, pijl- oft clootbogen⁴⁷⁾ oft eenige andere Instrumenten ende practijcken van stricken, stroppen, foretten⁴⁸⁾, buydels, sacken, garen, asen, voyering⁴⁹⁾, vergiffen⁵⁰⁾ ende diergelijcken, opde pene van thien goude realen ende verbeurte van Instrumenten voor dierste ende dobbele boete voor de tweede ende meer reysen, met reparatien van schade, den goede luyden aengedaen als voor.
9. Ende sullen alle Onse officiers ende namentlyck de Bewaerders ende toesienders van Onse waranden, wanneer eenich misbruyck geschieden ende tot hunne kennisse commen sal, vermogen alle lighonden, tiracen, Instrumenten⁵¹⁾, getou⁵²⁾ ende gereet-schap datelyck te saiseren⁵³⁾ ende vuyten huijsen⁵⁴⁾ te halen, daer die bevonden sullen worden, sonder iemants oppositie, op pene als voor.
10. Sullen oick de naeste gebueren ende geheele huysgesinnen⁵⁵⁾, woonende naest der plaetsen, daer soo danige misusen⁵⁶⁾ gebeuren

³⁵⁾Afkapen, zich toeëigenen. ³⁶⁾Gedrukte tekst: „vervreemden”. ³⁷⁾Als voren: „tie-roelen” (sic!), kleiner soort z.g. edelvalken. ³⁸⁾Sperwers. ³⁹⁾Soort haviken. ⁴⁰⁾Slagnetten om daarmee patrijzen te vangen. ⁴¹⁾Vergoeding. ⁴²⁾Gevangen. ⁴³⁾Gedrukte tekst voegt hier nog tussen „duyven”. ⁴⁴⁾Geweren. ⁴⁵⁾Kleine kogels ⁴⁶⁾? ⁴⁷⁾Boog, waarmee men kogels schiet of werpt. ⁴⁸⁾Netten voor gaten in de grond, van foret = boor. ⁴⁹⁾Voedsel tot aas. ⁵⁰⁾Vergiften. ⁵¹⁾Gedrukte tekst tussengevoegd „roers”. ⁵²⁾Jachttuig of -gereedschap. ⁵³⁾In beslag nemen. ⁵⁴⁾Gedrukte tekst: „huysen”. ⁵⁵⁾Gedrukte tekst: „huysingen” (!). ⁵⁶⁾Overtredingen, onrechtmatige daden.

mochten, bijden voors Onse officieren gevordert ende gemaent moghen worden, op hunne eeden te verclaeren, dat zijde zelve misusen niet begaen en hebben noch daer van oft van den genen, die des plichtich⁵⁷⁾ mochte wesen, eenige kennisse oft wetenschap en hebben.

11. Item daer jemant wiste ende gedoochde dat eenige lighonden, stricken, stroppen, netten, garene⁵⁸⁾, foretten, Instrumenten oft onbehoorlyck weywerck⁵⁹⁾ op sijn landt gestelt, gebruyckt ende geploghen⁶⁰⁾ worde ende sulcx aenden Drossart slants, officier vanden plaetse oft duynmeyer⁶¹⁾ ende toesiender der waerande niet en melde, zal daer mede vallen inde boete van vijff goude Realen.
12. Item ingevalle yemants huyshonden, twaren doggen, bracken⁶²⁾, rekels⁶³⁾ oft andere, eenich wilt verbeteren⁶⁴⁾, ende de gene, die de zelve⁶⁵⁾ toecomen, sulcx den Drossaert slants, Officier vander plaetse oft duynmeyer binnen Drossaert vliantentwint uren niet en melde ende oversulcx tverbete wilt verloren bleef⁶⁷⁾, sullen daer over verbeuren de boete van thien gouden realen.
13. Item van alle misusen te beter te weiren⁶⁸⁾ ende het wilt te⁶⁹⁾ preserveren, sal een yegelyck zijne huyswachteren⁷⁰⁾ oft honden, dienende tot bewaeringe van schuren, vruchten oft beesten, gehouden wesen gekenneft⁷¹⁾ te houden met houten klippels⁷²⁾, ten minsten twee voeten lanck ende dick naede groote vande honden, op pene van eenen gouden Reael ende verbeurte der honden soo dickwils yemant des in gebreke sal worden bevonden.
14. Ende wantmen dagelyck hoort ende bevint dat int wijen⁷³⁾ vande granen ende int hoeden ende etten⁷⁴⁾ vande schapen ende beesten⁷⁵⁾, deyeren vande velthoenders ende andere edele vogels gerooft worden ende haeren broetselen bedorven, soo wordt een yegelycken lantman, arboder, eenygerne⁷⁶⁾ oft vrouwe, schaepherde jonck, ende out, verboden eenighe nesten, eyeren oft jongen aen te roeren, veel min die te stooren oft rooven op de boete van drie goude realen, soo dick wils sy achterhaelt sullen worden sulcx gedaen te hebben oft wetende

⁵⁷⁾Schuldig. ⁵⁸⁾Gedrukte tekst: „garens”. ⁵⁹⁾Jachttuig of -gereedschap. ⁶⁰⁾Aangewend, benut. ⁶¹⁾Gedrukte tekst: „duynnemeyer”, houtvester, boswachter. ⁶²⁾Soort jachttevens speurhond. ⁶³⁾Bul- of kettinghond. ⁶⁴⁾Door bijten beschadigen. ⁶⁵⁾T.w. de verscheurende honden. ⁶⁶⁾Dit woord in de gedrukte tekst weggelaten. ⁶⁷⁾Zou bederven of niet meer voor consumptie geschikt zijn. ⁶⁸⁾Tegen te gaan, te bestrijden. ⁶⁹⁾In de gedrukte tekst tussengevoegd: „beter”. ⁷⁰⁾Hier in de zin van heemhond, die het huis, de boerderij enz. bewaakt. ⁷¹⁾Met een knuppel om de hals der honden deze te beletten door heggen te kruipen of door te velde staand graan te lopen. Vlg. Verdam, Mnl WdB op „Kennewe”, houten halsbeugel, speciaal voor runderen; Mr. J. P. W. A. Smit, t.a.p. blz. 148 vlg., die er op wees dat het kennenen van honden allengs in de plaats kwam van het barbaarse „corten”, twee leden van de rechtervoorpoot af te snijden. Volgens Smit is een kennef een dwarshout, bestaande uit drie stokken in de vorm van een driehoek. ⁷²⁾Klepel, dialectisch knuppel. ⁷³⁾Wieden. ⁷⁴⁾Gedrukte tekst: „weyden”, laten grazen. ⁷⁵⁾Ander vee. ⁷⁶⁾Gedrukte tekst: „tzij Man”. De oorspronkelijke lezing: veehouder, veehoeder, is echter de juiste.

tselve bij andere geschiet te syne, daer⁷⁷⁾ voor Drossaert, Officier oft duynmeyer verswegen ende niet aen en gaven.

15. Wort oick hier mede wel ernstelyck bevolen dat niemant hem en vervoordere⁷⁸⁾ te schieten oft andersints in eeniger manieren te beschadigen noch ter Doot te brenghen oude oft jonge tamme swanen op de verbeurte van twintich goude realen ende daerenboven gehouden te wesen den eygenaer van dien te betaelen voir doude swane thien ende voir de jonge vijff gelycke realen.
16. Item dat niemant hem en vervoordere te vangen eenige duyven met clippen, slachschutten⁷⁹⁾ oft op ande wyse [noch deselve duyven te schieten opder goeder luyden duyffhuysen, bijvanck⁸⁰⁾ oft bouwe-ryen]⁸¹⁾ opde pene van twee goude realen ende verbeurte vande bussen, bogen oft getouen.

Ende omdat Wij verstaen ende willen dat dese Onse ordonnantie in alle haere poincten ende articulen wel scherpelycken worde onderhouden, alle voorgaende gebreken, excessen ende ooverdeningen⁸²⁾ gebetert ende verhoedert ende de penen, daer toe gestatueert, sonder oichluyckinge, gunste oft verdrach geexecuteert, ende op dat nyemant daer aff en pretendere eenige Ignorantie, soo ontbieden ende ordonneren Wij U⁸³⁾ dat ghy dese Onse jegenwoirdighe ordonnantie ende gebodt doet publiceren, vercondighen ende vuytroepen allomme daer ende ten tijde, als men gewoonlyck is vuytroepingen ende publicatien te doene op dat een iegelyck hem daer naer wete te reguleren ende dat ghij tot onderhoudinghe der selve ordonnantie procedeeert tegen den overtreders bij executie van alle en een yegelycken der voorsz. penen sonder port⁸⁴⁾, faveur oft dissimulatie, soo dat behoort, ende ghij ampts ende eetshalven schuldich sijt te doene, U daer toe met des daer aen cleeft gevende volcommen macht ende sunderlingh bevel. Ontbieden ende bevelen eenen yegelycken dat sy U, tzelve doende, ernstelyck verstaen ende obedieren, want sulcke is Onse geliefte.

Gevengen in Onse stede⁸⁵⁾ van Breda den V.⁸⁶⁾ en Augusti duysent seshondert ende neghen.

Ende was onderteyckent Philips W. van Nassau ende gecaseteert met eenen segel gedruckt op papier in roeden wassche.

Ter ordonnantie van Sijne Excellentie ende onderteyckent J. v. Cools.

Gepubliceert tot Breda vanden Stadthuysse, tvolck nae tlyuden vande clocke in grooten getale vergadert zijnde den IXen in Augusto 1609, ten presentie vande Heere Drossaert ende Johan de Loecker ende Mr. Jan Goswinio, Schepenen.

Inzonderheid het verbod van te jagen en klein wild of gevogelte te vangen in de periode van 1 maart—1 augustus werd ondanks boven-

⁷⁷⁾ Gedrukte tekst: „dat“. ⁷⁸⁾ Als voren: „bevorderen“, foutief. ⁷⁹⁾ Soort knip of val om vogels te vangen. ⁸⁰⁾ Erf of grondgebied. ⁸¹⁾ [] weggelaten in de gedrukte tekst. ⁸²⁾ Misdrijven, overtredingen. ⁸³⁾ T. w. drossaard en stadsbestuur van Breda (zie de aanhef der ordonnantie). ⁸⁴⁾ Transport? Dus zonder mogelijkheid om deswege te com-
 poseren? ⁸⁵⁾ Gedrukte tekst: „binnen“. ⁸⁶⁾ Als voren: „6“.

staande ordonnantie ook na 1609 bij herhaling overtreden, zodat daarover vele klachten binnen kwamen, zowel rechtstreeks bij de Raad en Rekenkamer van de Prins te Breda als bij de schepenbank en de magistraat van deze stad. Hoewel het in dit geval de handhaving van een heerlijk recht betrof, hetgeen dus eigenlijk rechtstreeks en alleen de heer van de stad aanging — de Prins van Oranje, *Filips Willem* — blijkt ook de magistraat of de schepenbank zich af en toe met de zaak te hebben ingelaten, vooral toen in 1614 de klachten aanhielden en de overtredingen van in verboden tijd te jagen, te talrijk werden. Ik vond althans in een volgend register van de acten magistraal⁸⁷⁾ nog een interdictie welke niet door de Prins blijkt te zijn afgegeven doch door het stadsbestuur, ongetwijfeld wel met toestemming van en in overleg met hem of zijn Raad. Daarin werd nog eens uitdrukkelijk verordend, dat de artikelen 1 en 2 van de ordonnatie van 5 augustus 1609 zorgvuldiger door het publiek moesten worden nageleefd en voorts, dat de gehele ordonnantie ten volle van kracht bleef. Daarom volgt ook deze publicatie hier nog ten besluite.

„Alsoo verscheyden persoonen hun dagelijcx vervorderen opde jacht van hasen ende ander wilt te gaen niettegenstaende den eersten Meert metten welcken (volgens d'ordonnantie van sijne Furst. Gen.) men behoort van jagen op te houden, is overstreecken⁸⁸⁾ ende dat het selve is streckende tot vercortinge ende cleyn achtinge vande hooge heerlijkheit ende preëminantie van sijne Furst. Gen. ende dat mede door dit onbehoorlyck jagen t geheele wilt ende weijicheyt⁸⁹⁾ wordt bedorven, soo werdt van wegen sijne Furst. Gen. wederom op een nieuws wel scherpelyck ende stricktelyck verboden aen een ijder van wat qualiteyt ofte conditie hij sy, dat hij van nu voortaan totten eersten dach vande Oostmaent volgens het twee artyckel vande voorgenoemde ordonnatie, opt stuck vande Jacht geëmaneert, sal hebben hem tabstineren⁹⁰⁾ van op eenich wilt te gaen, tsij met honden, roers oft andersints, off van tgeheele Jaer door eenige duijven te schieten, op de pene van vijff goude realen ende de verbeurte vande honden, roers ofte andersints often sulcken gereetschap waer mede sij int velt gebruyckt ofte gesocht often hebben ende daerenboven te moeten richten⁹¹⁾ die schaede, die den goeden luyden in hun coren ofte gewas door het ontijdelyck ende onbehoorlyck jaegen aengedaen sal sijn; ende om alle fraude voir te commen, soo en sal niemant geduerende het ongeoirloft saisoen van jagen vermogen eenige jachthonden int velt te leyden buyten ceppele ofte leyse, op de pene als voren, tappliceren een derden deel daarvan ten proffyte vanden aenbrenger, blijvende voirts de geheele ordonnantie van sijne Furst. Gen., gemaect ende geëmaneert den 5en Auguste 1609, in haer volle vigureur ende cracht, Een Ider sij gewaerschout voor schade.

Deen segget den anderen voorts. Gepubliceert ter puye aff vanden Stadshuyse tot Breda, tvolck nae tluijden vande clock in grooten getale vergadert sijnde opten 28 meert 1614. Present d'Heere Schouteth, Goswinus et P. Huybrechts, Schepenen.”

⁸⁷⁾ Gemeente-archief Breda, nr. 12 (H.), fol. 53. ⁸⁸⁾ Verstreken, voorbij. ⁸⁹⁾ Jachtvermaak. ⁹⁰⁾ Onthouden. ⁹¹⁾ Vergoeden.

Boekbespreking

HERTENRESERVATEN OP DE ZUIDOOST-VELUWE

[907.13]

In het rapport van de adviescommissie-hertenreservaten inzake het hertenvraagstuk op de Zuidoost-Veluwe, lezen we in hoofdstuk I, dat in januari 1959 op uitnodiging van de minister van Landbouw en Visserij door de commissaris der Koningin in de provincie Gelderland werd ingesteld een kleine commissie ter bestudering van de problemen rond het zogenaamde „Wildreservaat” op de Veluwe, genaamd „Adviescommissie-Hertenreservaten” (Ministerie van Landbouw en Visserij, directie van de Landbouw, hoofdafdeling Documentatie en Publikaties, z.j.).

De commissie was als volgt samengesteld: mr. H. W. Bloemers, Commissaris der Koningin in de provincie Gelderland, voorzitter; G. van der Leij, Voorzitter van de Gelderse Maatschappij van Landbouw; prof. dr. G. J. van Oordt, voorzitter van de Voorlopige Natuurbeschermingsraad; dr. Th. C. Oudemans, oud-voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Boseigenaren; C. J. van Schaardenburg, directeur Algemeen Toerisme van de Koninklijke Nederlandse Toeristenbond A.N.W.B.; mr. J. O. Thate, voorzitter van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging en dr. A. D. Voûte, directeur van het Instituut voor Toegepast Biologisch Onderzoek in de Natuur, secretaris. Als adjunct-secretaris der commissie trad op de heer B. C. A. Bleijerveld, hoofdcommies A ter Provinciale Griffie van Gelderland.

Deze commissie ging te rade met vele deskundigen en belangstellenden inzake bos en jacht; door het Instituut voor Toegepast Biologisch Onderzoek in de Natuur, werd de roodwildpopulatie van de Z.O.-Veluwe zo goed mogelijk geschat.

Het rapport geeft in hoofdstuk II een gebiedsbeschrijving van de betrokken 15.000 ha, waarin naar schatting in mei 1959 380 edelherten voorkwamen, de herten in hoofdzaak in het noordelijk, de hinden en éénjarige herten in het zuidelijk deel; begin september trekken de herten naar de bronstplaatsen in het zuiden en keren een maand daarna naar hun eigen gebied terug.

Het rapport geeft daarna van het Veluwe-hert iets over de herkomst, een algemeen hoofdstuk over de biologie van het edelhert, en constateert in een beschouwing over de thans aanwezige levensmogelijkheden van het hert op de Veluwe, „dat de bosbouw de schade van de landbouw overneemt”. Het is bevreemd voor „inteelt” en calculeert daarom als absoluut nodig voor de instandhouding, een minimum van 60 à 70 individuen en neemt verder — m.i. zonder „waterdichte” motivering — aan, dat met 1½ hert per 100 ha „noemenswaardige schade” te vermijden is, hoewel dat weer niet wil zeggen, dat dan zonder voorzorgsmaatregelen elke houtsoort in elke hoeveelheid kan worden aangeplant.